ТАФАККУР ВА МЕДИА ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ОДОБИ

Собиржон Исмоилов
ГулДУ доценти

Қуръони карим-бисмиллоҳдан, мамлакат-пойтаҳтдан, дарёлар-булоқлардан, фалсафа-Фалесдан, рақамлар-бирдан, одоб-саломдан, алифбо-а ҳарфидан бошлангани каби тафаккур-фикрдан бошланади. Фикр бирор нарса ёки киши ҳақидаги ўй ёки хаёлни англатиши мумкин. Фикр тушунча, билим, онг ва ақл маъноларини ҳам англатади. Фикр инсонни харакатлантирувчи куч.

Иброҳим алайхис салом “Фикр - ақлнинг илигидир” деган эканлар.

“Фикр инсоннинг шарофатлик, ғайратлик бўлишига сабаб бўладур”, деб ёзади Абдулло Авлоний.

“Табиат, жамият, ўзимиз, яқинларимизга алоқадор барча жараёнларни, уларнинг моҳиятини, сиру-синоатини билишга имкон берувчи нарса-бу бизнинг фикримиз” деб ёзади профессор Васила Каримова.

Халқ мақолларида: “Бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб зикр қил”, дейилади.

“Сиз менинг фикримга қарши бўлишингиз мумкин, лекин шу фикрни айтишингиз учун жонимни ҳам беригишга тайёрман”- деб ёзган эди таниқли файласуф Вольтер.

“Фикр инсонга яхши ва ёмон амалларини кўрсатиб турадиган ўзгудир”. “Илм фикрнинг хос мевасидир” -деб фикр билдиради Имом Ғаззолий.

Фикрларни тартибга солиш, уларни ўз ўрнида ишлатиш ва бошқариб туришга жавобгар бўлган жараённи психологлар фикрлаш ёки тафаккур деб атайдилар.

Тафаккур инсонга ато этилган энг улуғ немат.

Бу ҳақида Алихонтўра Соғуний ўзининг “Тарихи Муҳаммадий” асарида ёзади: “Албатта, шуни билмак керакким, инсон оламига берилмиш неъматлар ичида энг улуғи ақл неъматидир. Шунга ўхшаш, оламда борлиқ балолар ичида энг ёмони - аҳмоқлиқ. балосидур. Бундай зиёнлик, ёмон нарса дўзахда ҳам йўқдур. Агар киши ақлини ҳақлик йўлида ишлатар экан, у киши фаришталик мақомига етиб, балки пайғамбарлар каби улардин ўтиб, комил инсон бўлиши шубҳасиздур.

Агар одам аҳмоқлик йўлига кириб, ҳайвонлик сифатига берилар экан, шайтонга қул бўлиб, дўзах ўтига ем бўлишида шак йўқдур. Дунё яратилгандан бошлаб, ноҳақ тўкилган қонлар, гуноҳи ер-кўкка сиғмайдиган инсонларнинг қилган зулм-хиёнатлари барчаси шу аҳмоқлик орқасида юзага чиққан ишлардур. Агар киши бировни “Худо сени аҳмоқ қилмасун, аҳмоқларга йўлдош қилмасун” дер экан уни энг олқишлаган бўлур”[1], деб.

Тафаккур шундай жараёнки, у одамнинг бевосита кўз ўнгида бўлмаган, қўли билан сезмаган ёки ёнида бўлмаган нарсаларнинг ҳам кўплаб хусусиятларини билишга имкон беради. Фикрлаш биз учун ўта муҳим ва зарур жараёндир. Шундай экан, уни қадирлашимиз, тарбиялашимиш, эзозлашимиз ва ривожлантиришимиз лозим.

Тафаккур - воқеликнинг инсон миясида умумлашган ҳолда намоён бўлишидир. Одамларнинг фикрлаш фаолияти ижтимоий характерга эга. Тафаккурнинг белгилари:

1. Воқеликни умумлашган холда акс эттиради.
2. Боғланишларни бевосита акс эттиради.
3. Нутқ орқали нарса ва ҳодисалар ўртасидаги муносабатларни акс эттиради.

Тафаккур сезги, идрок, тасаввурларга қараганда юксак билиш жараёнидир. Профессор М.Ортиқов тафаккур ранг-баранглиги ҳақида ёза туриб, тафаккур турлари -

[1] Алихонтўра Соғуний. Тарихи Муҳаммадий. –Т.: Мавароуннаҳр, 2018. 276-277-бетлар.

борлиқ моҳиятини англаб етишга уринишнинг турли усуллари, асосан тушунча, тасаввур ва тимсолларга таяниб олиб бориладиган ақлий фаолият турларидир дея, унинг: амалий, асотир, ахлоқий, бадиий, илмий, ирфоний, мантиқий, риёзий (математик), сиёсий, тавҳидий, тарихий, тимсолий, фалсафий, ҳуқуқий, эвристик, эстетик тафаккур каби ўндан ортиқ турларини санаб ўтади.

Ҳазрати Алишер Навоийнинг қуйидаги мисраси тафаккур борасида битилган шох байтдир:

Ки ҳар ишники қилди одамизод,

Тафаккур бирла билди одамизод.

Академик А.Аъзам ўз мақолаларидан бирида шундай деб ёзади: “Бугун у бутун дунёда “гўзал ислом ахлоқи” деган ном билан эътибор топмоқда. Ҳақиқий мусулмон[1]: ёлғиз Оллоҳга топинади; Оллоҳ амр этган, Расулуллоҳ кўрсатган тарзда сажда қилиб, рўза тутади, молининг закотини (расмий солиқларни) тўлайди; етимларга, йўқсил ва муҳтожларга, хеш-ақраболарга, мусофирларга самимий ёрдам беради (“силаи раҳм”); таҳликали ҳолатларда ўзини йўқотмайди, қўрқоқлик қилмай, Оллоҳ мададига таянади; қийинчилик, мусибат ва фалокатларни сабр билан енгади, Оллоҳдан умидини узмайди; каттага ҳурматда, кичикка иззатда, ҳар жонзотга шафқатда бўлади; илмга интилади, устозларини ҳурмат қилади; ахдига вафо қилиб, бошқаларнинг мулкига хиёнатдан сақланади; ўз зиммасидаги вазифани бекаму кўст бажаради; ўзини, яшайдиган ва ишлайдиган жойини, буюмларини кир ва ифлосдан, қалбини ножўя фикрлару тубан туйғулардан, тилини ножоиз сўзлар айтишдан тозалайди; ўзгаларнинг айбини ковлаб, сирларини ёймайди; одамлар орасида ихтилофларни бартараф этиб, уларни тинчлантиришни бурч деб билади; билмаган нарсаси ҳақида ҳукм чиқармайди; ўзи ва яқинларини зино, қимор, ичкилик ичиш, риёкорлик, иккиюзламачилик ва чақимчилик каби қабоҳатлардан асрайди; бошқаларга қўлидан келган ёрдамини аямайди, қасд ва қасосдан ўзини тияди; номаъқул иш ё гуноҳ қилиб қўйса, дарҳол Оллоҳдан мағфират сўраб, хатосини тузатишга тиришади; танбаллик қилмайди, хасталарнинг кўнглини олади; ота-она дуосини олади, ватанини севади ва халқидан ажралмасликка ҳаракат қилади” [2].

Шу маънода медио воситалардан фойдаланиш жараёнида ҳам “гўзал ислом ахлоқи” қоидаларига амал қилиш фойдадан холи бўлмайди.

Уламолар замонавий ахборот технологияларидан фойдаланганда қуйидагиларга эътибор беришни тавсия қиладилар[3]:

Биринчи қоида: медиа воситаларига ижобий қараш ва ушбу неъматлар учун Аллоҳ таолога шукр қилиш;

Иккинчи қоида: мўмин киши медиа воситалардан савоб ишларда ва эҳтиёжини қондиришда фойдаланиш;

Учинчи қоида: медиа воситалардан фойдаланишда чуқур масъулиятни ҳис этиш;

Тўртинчи қоида: медиа воситаларидан фойдаланувчиларга яхши томондан ибрат бўлиш;

Бешинчи қоида: медиа воситаларда маълумотларни тарқатиш олдидан қатъий позицияга эга бўлиш;

Олтинчи қоида: медиа воситаларидан фойдаланганда омонатдорлик ва одоб-ахлоқ билан иш тутиш;

Еттинчи қоида: медиа воситалардан Ҳақ йўлига чақириш ва маърифат тарқатиш мақсадида фойдаланиш;

Саккизинчи қоида: медиа воситалардан фойдаланишда бузғунчи ғоялардан огоҳ бўлиш;

Тўққизинчи қоида: медиа воситалари ўтмишда яшаган солиҳ аждодлар ҳаётини акс эттирувчи ойна бўлиши;

---

[1] Абдулла Аъзам. Фан ва дин: муносабат диалектикаси. // Тафаккур. № 1. 1999. – 42-57 б.

[2] Абдулла Аъзам. Фан ва дин: муносабат диалектикаси. Тафаккур. № 1. 1999. -42-57 бетлар.

[3] Дунё уламолари мурожаати [матн] / - Тошкент: Movarounnahr, 2016. -157-162 бетлар.

Ўнинчи қоида: ислом уммати дуч келаётган муаммоларга медиа воситалардан ечим излаш;

Ўн биринчи қоида: медиа мусулмонларнинг ҳамжиҳатлиги ва аҳолининг тинчлиги йўлида восита бўлиши;

Ўн иккинчи қоида: медиа воситалардан фойдаланишда яхшиликларга эргашиш, ёмонликлардан йироқ бўлиш керак.

Ушбу келтирилган қоидалар замонавий медиа воситаларидан фойдаланиш чоғи ҳар бир мусулмон амал қилиши керак бўлган баъзи одоблар, холос. Уламолар бу каби қоидаларга риоя этиш қилинган ҳар бир ишда савоб ҳосил қилиш ва гуноҳ ишлардан тийилишга сабаб бўлишини таъкидлайдилар.

Хулоса ўрнида айтиш лозимки фикр, фикр юритиш, тафаккур Яратганнинг бандасига берган энг азаз нематидир. Бу нематни қадрига етиш, уни ёт фикр ва маълумотлар, иллатлар билан қуроллантиришга асло йўл қўйиб бўлмайди. Бу борада “гўзал ислом ахлоқи” қоидаларига амал қилиш жамият равнақининг муҳим омилларидан биридир. Шу боис ҳаётимизга тобора чуқур кириб бораётган, усиз “яша олмай қолаётган” ҳозирги глобал дуёда ёшларимизни медиа воситалардан фойдаланиш мавзусидаги исломий одоб қоидалари билан қурорлантириш, улар тафаккурини илмий ғоялар билан таъминлаш жамиятнинг ҳар бир аъзоси зиммасига муаян маъсулият, вазифа юклайди. Бу вазифани бажариш ҳар биримизни миллатнинг бугуни ва истиқболи олдидаги бурчимиздир.

Тафаккур, фикр тарбияси масаласи барча замонларда, айниқса, миллат ҳаётининг мураккаб лаҳзаларида ижтимоий фанларнинг бош масалаларидан бири бўлиб келган. Инсон тафаккуридаги ҳар қандай ўзгариш, ривожланиш илм ва ахлоққа асосан юз беради. Шу маънода медио воситалардан фойдаланиш жараёнида ҳам бу қоидага амал қилишимиш лозим бўлади.